

**Musaoğlu, Mehman (2010), Kemal Abdulla'nın Eserleri
Türkiye Türkçesinde, Kültür Ajans Yay. Ankara, 207s.
ISBN: 978-975-8951-68-0**

Fatma Soytürk Hamza*

1990'lı yıllardan sonra Türk yazı dilleri arasında hızlanan aktarma çalışmaları, aktarma bilimi kavramının açılımı ve onun bilimsel olarak tanımlanması sorununu da gündeme getirmiştir. Her ne kadar bu alanda çalışan Türkologlara yol gösterecek nitelikteki çalışmalar hız kazanmışsa da alana kaynak olabilecek sayı ve nitelikte eserin yeterli olmayışı, sizlere tanıtmayı amaçladığımız bu eserin önemini artırmaktadır.

Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mehman Musaoğlu'nun hazırladığı ve 2010 yılında Kültür Ajans tarafından Ankara'da yayımlanan "Kemal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde" adlı eser Türk yazı dilleri arasında aktarma meselesine bilişsel ve bilişimsel algılama temelinde yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın ana başlıkları: "**Araştırma -İnceleme**", "**Kaynak ve Hedef Metin**" ve "**Türkçe Aktarmalı-Açıklamalı Sözlükler**" şeklindedir.

"**Araştırma -İnceleme**" ana başlığını yazar, "Çeviri ve Aktarma Bilimi Kavramları" ve "Kemal Abdulla Fenomeni" şeklinde iki alt başlıkta ele almıştır. "Çeviri ve Aktarma Bilimi" başlığı altında "çeviri-tercüme" ve "aktarma" kavramlarının ne anlama geldiğini örnekleriyle birlikte açıklamış, aktarmalarda karşımıza çıkan "kaynak dil-hedef dil" kavramları ve bunlar arasındaki ilişkilerin aktarma sürecindeki önemi hakkında bilgi vermiştir. Türk yazı dilleri arasında edebi aktarma biliminin temel ilkelerinin belirlenmesi ve Türkçe karakterli otomatik aktarma yazılımının oluşturulması çalışmalarının yeni filolojik metotlar ve lengüistik yöntemlerle mümkün olabileceğini savunan yazar, bu alandaki çalışmalarda faydalanılabilecek yeni bilim alanlarını, **bilişsel bilimler** (cognitive sciences), **bilişim bilimleri** (computing sciences), **bilişsel dilbilim** (cognitive linguistics), **bilişimsel veya berimsel dilbilim** (computational linguistics), tanıtmıştır. Bu gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılan yazar, Türk yazı dilleri arasındaki aktarma çalışmalarının da artık klasik yöntemlerin dışına çıkılarak bilişsel-lengüistik bakış açısı ile yapılması gerektiği görüşünü

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, ferisoy@hotmail.com

savunmaktadır. Eserde, çağımızda hızla gelişen bilişsel bilim çalışmalarına dikkat çekilmiş ve bilişsel bilimin temel ilgi alanlarının; bilim, bilgi ve biliş olguları, hafıza psikolojisi, bilgi betimlemesi, edinimi, işlemi ve depolanması, insan ve bilgisayar etkileşiminde bilişsel yönler, zihin ve beyin ilişkileri, aklın ölçekleri ve bilişsel süreçleri olduğu belirtilmiştir. Bu alanlar çerçevesinde bilişsel algılanma temelinde dilbilimi, kavramların oluşumunu **“algılama-bilinç-düşünüş”** ekseninde belirlemektedir. Türk yazı dilleri ve tarihi lehçeleri için de somut dilbilgisi düzeyleri, bilişsel yöntem uygulanarak tanımlanmalıdır. Bu yöntem; kip, çatı ve görünüş gibi dilbilgisi alanlarının net olarak açıklanmasını sağlayarak çeviri ve aktarma çalışmalarına da olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Yazar, bilişsel bilim ve bilişsel dilbilim kavramlarını genel hatlarıyla tanıttıktan sonra **“Bu bilişsel yaklaşım Türklük bilimine nasıl uygulanabilir?”** sorusunun yanıtını vermektedir. Bunun için yazar tarafından öncelikle **“Türk Uygarlığı Konuları Bilişsel Projelendirmesi”** başlığı altında bilişsel bilimin üst ve alt kavramsallaştırma ve kategorileştirme anlayışı Türklük, Türk dili ve buna bağlı olarak çeviri ve aktarma bilimi kavramlarının geniş bir açılımının yapılabilmesi için Türk dünyası ve uygarlığı çerçevesinde uygulamaya koyulmuştur. **“Kültürel, coğrafi-demografik, siyasal-stratejik ve üst Türk kimliği olgusu”** şeklinde açıklanan etkenler göz önünde bulundurularak Türk uygarlığı ile ilgili bilişsel bir incelemede temel oluşturabilecek proje oluşturulmuştur. Bu projede genel itibarıyla Türklük biliminde kavramlaştırma bileşenleri **“Uygarlık-Türk Uygarlığı (Türkçe- Dinler ve İnançlar-Gelenek ve Görenekler) -Türk Kimliği”** çerçevesinde oluşturulmuş olup bu proje bağlamında Türk dilbilimi ve buna bağlı olarak aktarma bilimine ilişkin yeni araştırma-inceleme yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde yazarın önemle üzerinde durduğu bir diğer konu da çeviri ve aktarma çalışmalarıyla ilgili bilişim uygulamalarıdır. Eserde bu konu için bir bölüm ayrılarak çeviri ve aktarma çalışmalarındaki bilişim uygulamalarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiş, bugüne kadar bu alanda yapılan en klasik çalışmaların otomatik çeviri çalışmaları olduğu belirtilmiştir. Günümüzde otomatik çeviri çalışmaları iyice ilerlemiş olmasına karşın hala bilgisayarlar bir çevirmenin görevini yerine getirme yeterliliğini kazanamamışlardır. Otomatik çeviri çalışmaları Türk yazı dilleri için de Sovyetler Birliği döneminde Rusça temelinde başlamış olup teorik düzeyden öteye geçememiştir. Ülkemizde bilişim çalışmaları 1960'lı yıllara dayanır. O günden bu yana bilişimin çeviri-aktarma bilimine uygulanması konusunda bazı çalışmalar yapılmakta olup bu amaçla düzenlenen bilimsel toplantılarda, genel ağda Türk yazı dilleri arası otomatik aktarma yazılımının hazırlanması için uygun bir dil derleminin belirlenmesi sorunu tartışılmıştır. Türk yazı dilleri arası bilgisayar destekli dilbilim çalışmaları ve elektronik aktarma yazılımı programları hazırlanması çalışmaları

birkaç örnek adım göz önüne alındığında henüz başlangıç aşamasındadır. Bu çalışmalar Türk yazı dillerinde çeviri mantığı ile değil, aktarma mantığı ile yapılmalı ve kendine özgü yazılım teknikleri oluşturulmalıdır. Türkçe otomatik aktarma yazılımı, ancak yazı-konuşma aynılıkları, farklılıkları, varyantları ve yalancı eşdeğerler olarak bilinen dil özelliklerinin bilgisayar algoritmalarının düzenlenmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Çeviri ve aktarma çalışmalarında bilişim uygulamalarının önemini vurgulayan yazarın yapılacak çalışmalar konusundaki önerileri kendi ifadeleriyle şöyledir:

1. Türk alfabeleri, dil-konuşma özellikleri, ses değerleri temelinde Türkçe Uluslararası Fonetik Transkripsiyon; yazı-konuşma aynılıkları, farklılıkları, varyantları ve yalancı eşdeğerlerin bilişsel olarak tanımlandığı “işlevsel dil bilgisi” düzenlenmelidir.

2. Mantıksal bir dil olan Türkçenin potansiyel olanakları gerçekleştirilecek ve onun ses uyumuna, eklemeli yapısına ve söz dizimine dayalı yeni bir dil modellenmesi, bilişsel algılanma temelinde kurulabilecektir. Böyle bir modelin oluşturulabilmesi için madde başı kelimeleri Türkiye Türkçesinde, verilen anlamları ise çeşitli Türk yazı dillerinde en az 500.000 kelime ve deyimle açıklanan ve eş zamanlı olarak düzenlenen “Büyük Türkçe Aktarmalı-Açıklamalı Sözlük” hazırlanmalıdır.

Eserde, Türk yazı dilleri arasında yapılan edebi aktarma çalışmaları hakkında örneklerle dayanarak açıklamalar yapılmıştır. 2009 yılına kadar yapılan edebi aktarma çalışmaları; dönemler arası, dolayısıyla kaynak dil olarak tarihi Türk lehçelerinden veya eski Türk yazı dillerinden hedef dil olarak çağdaş Türk yazı dilleri ve lehçelerine yapılan **art-zamanlı aktarmalar**, kaynak ve hedef dil olarak çağdaş Türk yazı dilleri ve lehçelerinden birbirine yapılan sözlü veya yazılı **eş-zamanlı aktarmalar** şeklinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu çalışmaların 1990 yılından bu yana hız kazandığı ve yoğun olarak Türk yazı dillerinden Türkiye Türkçesine yapılmakta olduğu belirtilmiş; ancak aktarma çalışmalarının bütün Türk yazı dilleri arasında hız kazanmasının gereği ve ortak bir bilişim ve iletişim dili olarak bu yazı dillerinden birinin öne çıkmasının hedeflenmesinin önemi vurgulanmıştır. Mevcut koşullarda bu dil Türkiye Türkçesi olabilir, görüşü savunulmaktadır. Yabancı dillerde yazan Türk soylu yazarların eserlerinin dilinde rastlanan Türkçe alıntılar, iç katman tabakası olarak değerlendirilmeli ve bu eserlerin Türkiye Türkçesine çeviri değil aktarma mantığıyla aktarılması gerekmektedir, görüşü vurgulanmaktadır. Azerbaycan yazarlarının eserlerinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarma çalışmalarındaki yöntemlerden kısaca söz eden yazar, Türk diliyle ilgili çeviri ve aktarma bilimi kavramlarının açıklanabilmesi için Avrasya coğrafyasında son bin yıl içerisinde gerçekleşmiş olan dil ilişkileri, iki dillilik ve çok dillilik ortamları ve bu coğrafyada yer alan çağdaş Türk yazı dillerinin ortak bir Türkçe temelinde

bilişsel olarak irdelenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre çağdaş Türk yazı dilleri bilişsel ve sosyo-lengüistik açıdan sınıflandırılmalıdır. Bu görüş temelinde eserde bir sınıflandırma denemesi de yapılmış ve çağdaş Türk yazı dilleri haritası çizilmiştir.

Yazar kitabın başında dostça bir söyleyişle bu çalışmayı doğumunun 60.yılı anısına Kemal Abdulla'ya ithaf etmiştir. Birinci bölümün ikinci ana başlığı da **“Kemal Abdulla Fenomeni”** dir. Bu bölümde Azerbaycan Bilimler Akademisi Yedek Üyesi Prof. Dr. Kemal Abdulla, çeşitli yönleriyle kısaca tanıtılmış ve onun Türkiye Türkçesi'ne aktarılan “Gizli Dede Korkut”, “Eksik El Yazması”, “Büyücüler Deresi” ve “Tarihsiz Günlük” adlı eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca “Eksik El Yazması”, “Büyücüler Deresi” ve “Tarihsiz Günlük” romanlarından alınan parçalar üzerinde bilişsel-lengüistik inceleme yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda, söz konusu metinlerde çeşitli dil aynılıkları, varyantları ve eşdeğerlerinin kullanıldığı gözlenmiş ve bunlarla ilgili tespit edilen örnekler okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Birinci bölümün sonunda çeviri ve aktarma bilimi ile ilgili yazarın faydalandığı kaynaklar listesi sunulmuştur.

Eserin ikinci bölümü **“Kaynak ve Hedef Metin”** başlığı altında kaynak metin olarak seçilen Kemal Abdulla'nın 2005 yılında Bakü'de yayımlanan “Tarihsiz Gündelik” adlı romanından bir bölüm verilmiş, metnin tümü ise hedef metin olarak “Tarihsiz Günlük “ adıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Her iki metinde de koyu harflerle belirtilen cümleler Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ifade ortaklıklarını göstermektedir. Bu ortak ifadelerin çokluğu dikkate alındığında yazarın daha önce de belirttiği Türk yazı dilleri arasında oluşturulacak bilişsel-lengüistik aktarma metodunda öncelikle diller arasındaki aynılıklar, farklılıklar, varyantlar ve yalancı eşdeğerlerin bilişsel olarak tanımlanması gerektiği fikri desteklenmektedir.

Eserin son bölümünde **“Türkçe Aktarmalı-Açıklamalı Sözlükler”** başlığı altında dilbilimin bir dalı olan **leksikografi** (sözlükçülük) bilimi hakkında bilgi verilmiş ve bugüne kadar yapılan sözlük çalışmaları amaç ve yöntemlerine göre şöyle sınıflandırılmıştır: **1.**Dil öğretimi, **2.**Ana dilin normlaşması ve betimlenmesi, **3.**Diller arası art görünümlü kalıcı temaslar ve eş görünümlü iletişim-bilişim ilişkileri, **4.**Dilin kavramlar haritasının ve bununla ilintili kelime hazinesinin dilbilimsel ve sözlüksel olarak incelenmesi.

Yine bu bölümde, günümüzde sözlükçülük geleneğinin klasik ve yeni Hint-Avrupa lengüistik geleneğine göre devam ettiği belirtilmiş; fakat yeni bilimsel araştırmaların ışığında yakın ve en yakın akraba diller teorisinin ortaya çıkışı, mevcut sözlükçülük anlayışının değişerek, aktarmalı-açıklamalı sözlükçülük türünün gelişmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır, görüşü savunulmuştur. Türk yazı dilleri ve tarihi lehçeleri de yakın ve en yakın akraba diller düzeyinde nitelendirilmeli ve Türk yazı dilleri arasında eş zamanlı

aktarmalı-açıklamalı sözlüklerinin düzenlenmelidir, fikri vurgulanmıştır. Türk dilbiliminde sözlükçülük çalışmalarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiş ve XI. yüzyıldan bu yana Türk sözlükçülüğünde yapılan çalışmalar **etimolojik-tercüme, açıklamalı-betimlemeli, akraba olmayan dillerle diller arası-eş zamanlı tercüme** ve **yakın akraba dillerle ise karşılaştırmalı nitelikte aktarmalı-açıklamalı sözlükler** olarak dört grupta sınıflandırılmıştır. Yazar, Türk dilinin çağdaş leksikal ve leksikal-gramatikal varlığının eş zamanlı olarak sözlüksel betimlenmesinin, her şeyden önce Oğuz-Karluk-Kıpçak ve Kıpçak-Yenisey dil-diyalekt gruplarındaki çağdaş yazı dillerinin kullanımlarıyla normlaşan, varyantlaşan, mecazlaşan ve buna bağlı olarak da deyimleşerek kalıplaşan vb. özelliklerine göre yapılabileceği görüşünü ifade etmektedir. Bundan sonra yapılacak yeni çalışmaların da içeriğine göre **“genel karşılaştırmalı ve aktarmalı-açıklamalı eş zamanlı sözlükler”** (leksik ve gramatikal söz varlığı, mecazlaşan tamlamalar, deyimleşen dil kullanımları vb.) ve **“özel aktarmalı-açıklamalı eş zamanlı sözlükler”** (atasözleri, deyimler, yeni kelimeler, terimler, alıntı kelimeler, eş anlamlı kelimeler, zıt anlamlı kelimeler vb.) biçiminde sınıflandırılabilceğini belirtmiştir. Bu bölümün sonunda yazar XXI. yüzyıla girerken Türk yazı dillerinin eklemeli sisteminin analitik-bükümlülük özelliklerine göre düzenlenecek aktarmalı-açıklamalı sözlüklerinin yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamış ve hazırlanacak bir “Türkçe-Azerice Aktarmalı Türkçe Sözlük” çalışmasının düzenleme ilkelerini belirleyerek ileride yapılacak olan bu tarz çalışmalar için örnek teşkil etmiştir. Bu ilkeler kısaca şunlardır:

1. Madde başı kelimelerin türleri, kökenleri, ağızlardaki kullanımları ve terimlerin ait oldukları alanlarının yanı sıra, sözcüklerin hangilerinin yeni kelime olduğunun da gösterilmesi, 2. Her iki yazı dilinde aynı olan kelimelerin yazım şekillerinin gösterilmesi, anlamlarının kısaca açıklanması; kelimelerin Türkiye Türkçesinde olan ama Azerbaycan Türkçesinde bulunmayan veya tam tersi, anlamlarının veya birden fazla anlamlarının betimlenmesi, 3. Türkiye Türkçesinde kullanılan ama Azerbaycan Türkçesinde aynı leksikal karşılığı bulunmayan kelimelerin Azerbaycan Türkçesindeki uygun sözlüksel karşılığının belirlenmesi ve karşılığı bulunmayan kelimelerin anlamlarının açıklanması, 4. Türkçe sözlükte eş sesli (homonim) olarak belirlenen birçok kelime, madde başı kelime olarak verilmiştir. Kaynakları ve anlamları farklı olan söz konusu kelimelerin anlamları birbirinden ayrılarak açıklanmıştır. Türkiye Türkçesi-Azerbaycan Türkçesi Aktarmalı-Açıklamalı Sözlüğünde de söz konusu kelimelerin anlamlarının Azerbaycan Türkçesindeki karşılıklarının verilmesi ve açıklanması, 5. Bazı eş sesli kelimelerin Türkçe Sözlük’te ve Azerbaycan Türkçesi Sözlüğünde madde başı kelimeler olarak verilmesinde farklar vardır. Bu tür kelimelerin söz konusu sözlükte madde başında değil, madde içerisinde **eş ses.**(eş sesli) veya **hom.** (homonim) kısaltmalarıyla gösterilmesi; eş sesli

kelimelerin Türkiye Türkçesinde bulunmayan anlamsal- yapısal varyantlarının ve birden fazla leksik anlamlarının gösterilmesi, 6. Her iki Oğuz grubu Türk yazı dilinin kelime hazinesinde eş anlamlı kelimeler olarak bilinen ama hem kullanım sıklığına hem de kullanım alanlarına göre farklılaşan sözcüklerin Türkçe Sözlük' teki madde başı sırasına göre belirlenmesi

Bu ilkeler belirlendikten sonra sözlükte kullanılabilir kısıtlıların listesi verilmiş, ayrıca Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Eş Zamanlı Aktarmalı-Açıklamalı Sözlüğü' nün oluşturulmasında kullanılabilir yalnız eşdeğerler sözlüğünün düzenleme ilkeleri belirlenmiş ve bu ilkelerin uygulanışı örneklerle açıklanmıştır. Eserin sonunda tüm bu ilkeler esas alınarak sadece "A" harfini kapsayan **"Türkiye Türkçesi-Azerbaycan Türkçesinde Yalnız Eşdeğerler Sözlüğü"** ve **"Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü"** denemesine yer verilmiştir.

"Kemal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde" ismini taşıyan bu kitabı ilk elime aldığımda Kemal Abdulla adlı bir yazarla ve onun Türkiye Türkçesine aktarılmış eserlerine ait Oysa kitabın kapağını kaldırdığımda sadece bir yazarla tanışmakla kalmadım, aklımdaki soru işaretlerini yok etme ve yeni bilgiler edinme şansını yakaladım. Türk şiveleri arasında aktarma yaparken sık sık sorunlarla karşılaşırız ve bazen işin içinden nasıl çıkacağımızı bilemeyiz. İşte, bu çalışma, aktarma meselesi ile ilgili pek çok sorunun cevabını vermesinin yanında bize bu konu ile ilgili yeni yöntemler sunacak, farklı bakış açıları kazandıracaktır. Bu alanda araştırmacılara yol gösterecek kaynak eserlerin yetersizliği göz önüne alındığında hem açıklamalar hem de uygulamalara yer verilerek hazırlanan bu eser Türk yazı dilleri arasında aktarma çalışmaları yapan ve bu konuya ilgi duyan araştırmacılara kaynak olabileceği görüşündeyiz. Ülkemizde yapılacak Türk yazı dilleri arasındaki aktarma ve aktarmalı-açıklamalı sözlük çalışmalarında örnek teşkil edeceğini düşündüğümüz bu eseri hazırlayan hocamız Prof. Dr. Mehman Musaoğlu'na teşekkür ediyor, bu alanda yapacağı yeni çalışmaları merakla bekliyoruz.